

Немања Лука
(Универзитет у Новом Саду, Филозофски
факултет, Мастерске студије Српске
филологије: Српског језика и
књижевности)

Изворни научни рад
УДК
811.163.41'373.22:58"18"
811.163.41(091)
DOI 10.19090/ppj.2023.54.29-51
Примљен: 7. 8. 2023.
Прихваћен: 16. 9. 2023.

ФИТОНИМИ У *ЈЕСТЕСТВОСЛОВИЈУ* ЈОАКИМА ВУЈИЋА (1809)³

Предмет овог рада јесте лексикографска обрада и анализа фитонима у делу *Јестествословље* Јоакима Вујића из 1809. године. Ексерпирана грађа дата је у виду речника, који је узбуђен према стандарду савременог српског језика, уз напомене о лексикографској обради. Забележене лексичке јединице (фитоними) анализирани су према критеријуму порекла, а потом су упоређене са савременим терминолошким системом фитонимије, како би се утврдили разлози за очување и/или губљење појединих термина.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: фитоними, ботаника, терминологија, речник, 19. век.

1. Предмет, корпус и циљ истраживања

Предмет овог рада јесте анализа терминологије предстандардне епохе српског књижевног језика из области ботанике. Обрађени су, систематизовани и анализирани фитоними у делу *Јестествословље* Јоакима Вујића из 1809. године (*Естествословіє в ползѣ наипаче юности списанно [...] преведенно Іоакімомъ Вујићемъ [...]. Въ Бѣдинѣ градѣ, 1809*). Поменуто дело је превод немачке књиге *Naturgeschichte für Kinder* (1780) аутора Георга Кристијана

³ Овај прилог представља скраћену верзију мастерског рада из наставног предмета *Лексика њредстѣандардне епохе развоја српскої књижевної језика*, а рађен је под менторством проф. др Исидоре Бјелаковић.

Рафа. Основни задатак овог истраживања јесте издвајање фитонима, који су обрађени у виду речника, азбучним редом, а уз сваку одредницу наведена је дефиниција. Термини су анализирани на основу критеријума порекла и дат је однос према стању у савременом термилошком систему српског језика. Приликом упоређивања ексерпиране грађе са савременим термилошким системом фитонима коришћени су следећи речници: БР: *Ботанички речник* (1959), РСМ: *Речник српскохрватској књижевној језика I–VI* (1969), РСМс: *Речник српској језика* (2011) и РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика I–XX* (1959–). Истраживање је спроведено како би се посведочена грађа у делу *Јестивостловије* (1809) Јоакима Вујића лексикографски обрадила, а потом упоредила са термилошким системом фитонима савременог српског језика.

2. Лексикографска обрада

Структура речничког чланка подразумева два елемента: одредницу (транскрибовану према правописним начелима стандардног српског језика) и дефиницију, која се састоји од описног дела и синонима. Због обима грађе у речнику нису навођене потврде из оригинала.

3. Речник

А

алој – *тиројска украсна биљка Aloë socotrina из ф. Liliaceae.*

ананас – *врста тиројске и суйтиројске биљке пореклом из Америке Ananas sativus из ф. Bromeliaceae.*

андивија – *биљка Cichorium endivia из ф. Compositae.*

артичок – *зеласти биљка с меснастим цветним лавицама Sunara scolymus из ф. Compositae.*

артчиок – в. *артичок.*

астер – *биљка Callistephus chinensis из ф. Compositae.*

Б

багрена – *дрво с мирисним медоносним цветом Robinia pseudacacia из ф. Papilionaceae.*

бадем – *дрво коштувавог плода Prunus communis из ф. Rosaceae, које се гаји у топлијим крајевима.*

бадемско дрво / дрво – в. *бадем.*

балсамско дрво – *средњеамеричко дрво Mugoxylon peruvianum из ф. Papilionaceae, из којег излази*

смоласта мирисна лучевина перубалзам и у употреби је у парфимерији и лекаству.

бела репа – зељаста биљка *Brassica rapa varifera* из ф. *Cruciferae* с меснатим задебљаним кореном.

бели бибер – врста бибера *Piper album* из ф. *Piperaceae* добија се од ољуштеног плода црног бибера (*Piper nigrum*) и употребљава се као зачин.

бели дуд – листопадно дрво *Morus alba* из ф. *Moraceae*, чији су јестиви плодови бели.

бели јасен – врста шумског дрвета *Fraxinus excelsior* из ф. *Oleaceae*.

бели кел – биљка *Brassica oleracea capitata alba* из ф. *Cruciferae*.

бели крин – украсна биљка *Lilium candidum* из ф. *Liliaceae* с белим мирисним цветовима.

бели лук – зељаста биљка *Allium sativum* из ф. *Liliaceae* са подземним стаблом облика луковице, која је у великој употреби у исхрани.

бели шебој – баштенска биљка *Matthiola incana* из ф. *Cruciferae*.

бибер – тропска дрвенаста пузавица рода *Piper* из ф. *Piperaceae*, чији се зрнасти плод употребљава као зачин.

боб – једногодишња зељаста баштенска биљка *Vicia faba* из ф. *Papilionaceae*, чије младе махуне и зрна служе за људску исхрану.

бобица – ситан, округласт плод.

бодљиво грожђе – врста жбунастог баштенског шибља *Ribes grossularia* из ф. *Ribesiacae* са зеленим или жутоцрвенкастим плодом у облику

крупније бобице, прекривене ситним длачицама.

бодљика – тврд шиљат и оштар лист код биљака, најчешће дрвећа.

божур – зељаста биљка *Racoma* из ф. *Ranunculaceae* са крупним, обично црвеним, цветом.

боквица – род зељастих биљака *Plantago* из ф. *Plantaginaceae*, чије се неке врсте употребљавају у народном лекаству.

БОР – врста четинара *Pinus* из ф. *Abietaceae* с дужим иглицама.

борица – биљка *Rubia tinctorum* из ф. *Rubiaceae*.

бостан – заједнички назив за лубенице и диње.

бреза – врста листопадног белогоричног дрвета *Betula verrucosa* из ф. *Betulaceae*.

бресква – 1. врста воћке *Prunus persica* из ф. *Rosaceae* с коштавим крупним и сочним плодом; 2. плод те воћке.

брестовина – гранато листопадно дрво *Ulmus* из ф. *Ulmaceae*, које успева у пределима умерене и топле климе.

бук – в. *буква*.

буква – врста листопадног дрвета *Fagus sylvatica* из ф. *Fagaceae*, глатке коре и чврсте дрвне масе.

буквица – плод, жир букве.

букови жир – в. *буквица*.

буковина – буково дрво, букова шума.

бундева – в. *тиква*.

В

ванил – тропска биљка пењачица *Vanilla planifolia* из ф. Orchidaceae, која се гаји због мирисног плода, који се употребљава као зачин.

ванил-билије – в. *ванил*.

велика ротква – в. *џозна ројкџа*.

вења – четинарски жбун или дрво *Juniperus* из ф. Cupressaceae, чији се округли тамноплави плод употребљава у лекаству и за прављење ракије клековаче.

вишња – воћка *Prunus cerasus* из ф. Rosaceae, с округлим црвенкастим коштавим плодом.

вјетва – бочни изданак стабла дрвета, грмља и других биљака.

влашца – врста лука *Allium ascalonicum* из ф. Liliaceae, који се гаји за јело.

вњешња кожа – в. *кора*.

водени крес – биљка *Nasturtium officinale* из ф. Cruciferae.

воће – плодови (обично сочни) разних воћака, који се најчешће једу пресни.

воћка – дрво на којем расте воће.

врба – род листопадног дрвећа или грмова *Salix* из ф. Salicaceae, дугуљастих листова на кратким дршкама и једнополних цветова у ресама, који расту крај воде и на влажном тлу.

втулош – биљка *Quercus suber* из ф. Fagaceae.

Г

гвад – биљка *Isatis tinctoria* из ф. Cruciferae.

главична салата – биљка *Lactuca sativa* из ф. Asteraceae.

главка – округли плод биљке; главичасти плод.

глогиња – плод глога, биљке *Crataegus* из ф. Rosaceae.

гљива – општи назив за ниже талусне бесхлорофилне биљке *Fungi* са стабљиком и проширеним горњим делом, које саме не стварају органске материје него се хране као сапрофити или паразитски.

горка померанца – зимзелена суптропска култивисана дрвенаста биљка *Citrus bigaradia* из ф. Rutaceae.

горки бадем – биљка *Prunus communis amara* из ф. Rosaceae.

горки кестен – биљка *Aesculus hippocastanum* из ф. Hippocastanaceae.

грана – део дрвета који расте из стабла.

гранат дрво – биљка *Punica granatum* из ф. Punicaceae.

гранчица – мала, ситна грана.

графицекора – в. *џозна кора*.

графице прах – в. *џозна кора*.

грах – род једногодишњих махунастих биљака *Phaseolus* из ф. Papilionaceae, чији је лист састављен од три јајасте лиске, а цветови груписани у гроздаст цваст.

грашак – једногодишња зељаста биљка *Pisum sativum* из ф.

Papilionaceae, чије се зрнасто семе и зелене махуне употребљавају за јело.

грозд – плод винове лозе, биљке *Vitis vinifera* из ф. Vitaceae.

грозна кора – биљка *Cinchona* из ф. Rubiaceae.

грундбир – в. *кромѝир*.

грундбирн – в. *кромѝир*.

гума – лепљива материја која се цеди из стабла извесних врста дрвећа у јужној Азији, из које се екстрахује каучук.

Д

дгуња – биљка *Cydonia oblonga* из ф. Rosaceae.

детелина – род зељастих крмних биљака *Trifolium* из ф. Papilionaceae, обично с трочланим листовима, који обухвата велики број врста.

дивиј грах – в. *ѝрах*.

дивиј грашак – биљка *Vicia sativa* из ф. Papilionaceae.

дивиј кестен – биљка *Aesculus* из ф. Hippocastanaceae.

дивиј сафран – биљка *Carthamus tinctorius* из ф. Compositae.

дивија салата – биљка *Lactuca scariola* из ф. Asteraceae.

диња – једногодишња врежаста зељаста биљка *Cucumis melo* из ф. Cucurbitaceae, која рађа сочне слатке ароматичне плодове.

дрво/древ – вишегодишња дрвенаста биљка чије је стабло у доњем и средњем делу голо, а у

горњем делу се грана и ствара крошњу.

дрвце/древце – младо и мало дрво; дрвце.

дуван – једногодишња зељаста биљка *Nicotiana* из ф. Solanaceae, чије се осушено лишће употребљава за пушење.

дугачка репа – биљка *Beta vulgaris garasea altissima* из ф. Chenopodiaceae.

дуд – листопадно дрво *Morus* из ф. Moraceae, чији су јестиви плодови бели или тамнољубичасти.

Ђ

ђумбир – биљка *Zingiber officinale* из ф. Zingiberaceae са ароматичним кореном, који се употребљава као зачин и лек.

Е

ебен-древ – тропско дрво велике тврдоће *Diospyros ebenum* из ф. Ebenaceae.

Ж

жалфија – лековита биљка крупног мирисног цвета *Salvia officinalis* из ф. Labiatae.

жир – плод храста, биљке *Quercus* из ф. Fagaceae.

жито – биљка *Triticum vulgare* из ф. Gramina.

жута репа – биљка *Daucus carota hortensis* из ф. Umbelliferae.

жути шебој – биљка *Cheiranthus cheiri* из ф. Cruciferae.

З

зеленица – в. *шимшир*.

зелије – назив или део назива многобројних зељастих биљака (купус, блитва, штавељ, коприва и др.), чије се лишће обично употребљава за јело.

земна јабука – в. *кромѝир*.

земна крушка – в. *кромѝир*.

зимна раж – биљка *Secale cereale* из ф. Gramina, која се сеје у јесен како би се обезбедио земљишни покривач током зиме.

зимно жито – биљка *Triticum* из ф. Gramina, која се сеје у јесен како би се обезбедио земљишни покривач током зиме..

златникова травица – биљка *Parnassia palustris* из ф. Saxifragaceae.

зоб – врста стрног жита *Avena sativa* из ф. Gramina, које се употребљава највише као исхрана за коње.

зова – листопадно шибље *Sambucus nigra* из ф. Caprifoliaceae белог цвета и црног плода у виду бобица, који се употребљавају у лекаству.

зрнасти јакинт – в. *зумбул*.

зрно – ситан биљни плод.

зрнце – мало, ситно зрно.

зумбул – украсна биљка *Hyacinthus orientalis* из ф. Liliaceae са мирисним цветовима.

И

иванов цвет – биљка *Galium verum* из ф. *gubiaceae*.

избрана мана – врста осушене масе слатког сока *Manna electa* из коре црног јасена или друге биљке која се употребљава као пробавно средство.

илма – в. *бресѝовина*.

ип – лековита биљка ароматичног листа из ф. козлаца *Acorus calamus*.

италијанска пшеница – в. *кукуруз* (1).

италијански ора – в. *ора*.

Ј

јабука – 1. воћка *Malus pumila* из ф. Rosaceae са више врста и са укуским крупним плодовима; 2. плод те воћке.

јабучно дрво – в. *јабука* (1).

јавор – шумско листопадно дрво *Acer* из ф. Aceraceae, које се употребљава за грађу.

јагода – бобица, зрно.

јасен – листопадно дрво *Fraxinus* из ф. Oleaceae високо до 30 метара.

јасеновина – в. *јасен*.

јежевица – ливадска трава *Dactylus glomerata* из ф. Gramina, која служи као сточна храна.

језуитски прах – в. *јрозна кора*.

јеловина – в. *јелово дрво*.

јелово дрво – четинарско дрво *Abies alba* из ф. Abietaceae.

јесења ружа – украсна зељаста биљка *Tanacetum indicum* из ф. Compositae лепог и крупног мирисавог цвета.

јечам – житарица *Hordeum* из ф. Gramina, чији се плод употребљава у људској и сточној исхрани.

К

кајсија – жутоцрвени коштичави плод воћке *Prunus armeniaca* из ф. Rosaceae.

какао-боб – тропско дрво *Theobroma cacao* из ф. Sterculiaceae, које се узгаја због хранљивих ароматичних семенки.

кампех-дрво – биљка *Haematoxylon campechianum* из ф. Caesalpiniaceae.

капер – в. *кайерна куйина*.

каперна купина – биљка *Sapparis spinosa* из ф. Sapparidaceae.

капсула – опна, кошуљица која штити зрно.

каранфил – украсна биљка *Dianthus caryophyllus* из ф. Caryophyllaceae са цветовима разних боја.

каранфиљак – мало зимзелено дрво *Eugenia caryophyllata* из ф. Myrtaceae, чији се мирисни сасушени цветни пупољци употребљавају као зачин и као антисептично средство.

каранфиљк – в. *каранфиљак*.

каранфић – в. *каранфиљак*.

кардамом/кардомом – вишегодишња биљка *Elettaria cardamomum* из ф. Zingiberaceae, чији плод садржи етерично уље и користи се у медицини и као зачин.

кафа – назив за зимзелене биљке *Coffea* из ф. Rubiaceae.

кафе древо – в. *кафа*.

кедр – четинарско дрво *Cedrus Libani* из ф. Abietaceae.

келераба – двогодишња биљка *Brassica oleracea gongylodes* из ф. Cruciferae.

кестен – шумско листопадно дугогодишње дрво *Castanea sativa* из ф. Fagaceae.

ким – двогодишња зељаста биљка *Carum carvi* из ф. Umbelliferae са белим или ружичастим цветићима и перастим листовима.

кипаријско дрво – зимзелено четинарско дрво *Cupressus* из ф. Cupressaceae.

кисељак – биљка *Rumex acetosa* из ф. Polygonaceae.

клас – гроздаста цваст вретенастог облика која израста на врху стабљике жита.

клен – биљка *Acer campestre* из ф. Aceraceae једна је од најчешћих врста рода јавора.

кокос-дрво – биљка *Cocos nucifera* из ф. Palmae.

кокос-орех – плод биљке *Cocos nucifera* из ф. Palmae.

кокуруз – в. *кукуруз* (1).

конопља – зељаста биљка *Cannabis sativa* из ф. Cannabinaceae, која служи за производњу грубљих тканина и ужади.

коприва – коровска биљка *Urtica* из ф. Urticaceae, која садржи мрављу

киселину и при додиру коже изазива пликове.

кора – спољашњи омотач стабла, грана и корена дрвета, који може да се одвоји, гули.

корен – подземни биљни орган којим се биљка учвршћује за земљу и црпи из ње воду и храну.

корене – назив за неке врсте поврћа чији се корен односно подземно стабло употребљава у људској (или сточној) исхрани; поврће с гомољастим кореном.

коречак – мали, млади корен.

коријандер – једногодишња лековита биљка *Coriandrum sativum* из ф. Umbelliferae.

корица – в. *цимет*.

корнели древо – биљка *Cornus mas* из ф. Cornaceae.

косатник – биљка танке зелене стабљике *Anthericum liliago* из ф. Liliaceae.

кошчица – тврда језгра плода неких биљака (шљиве, трешње, вишње и др.).

краставац – 1. једногодишња врежаста повртарска биљка *Cucumis sativus* из ф. Cucurbitaceae, са зеленим дугуљастим плодом; 2. плод те биљке.

крвеља – биљка *Anthriscus cerefolium* из ф. Umbelliferae.

крес – биљка *Lepidium sativum* из ф. Cruciferae.

кромпир – једногодишња културна зељаста биљка *Solanum tuberosum* из ф. Solanaceae, која се гаји ради јестивих делова подземног стабла.

крумпир – в. *кромпир*.

круница – биљка *Curio rowleyanus* из ф. Asteraceae.

крушка – 1. дуговечно листопадно дрво *Pirus communis* из ф. Rosaceae; 2. плод те воћке.

кубег – врста крупног бибера малајског порекла *Piper cubeba* из ф. Piperaceae, који се употребљава као зачин и лек.

кукурозовина – суве стабљике са којих су обрани зрели клипови кукуруза.

кукуруз – 1. једногодишња биљка житарица *Zea mays* из ф. Gramina; 2. плод те биљке.

купина – ниско, густо израсло шибље које се грана још при земљи.

купус – двогодишња зељаста биљка *Brassica oleracea capitata* из ф. Cruciferae, чији се листови савијени у главицу употребљавају у исхрани као поврће.

кучина – грубо, сирово, необрађено влакно као остаци при преради конопље.

Л

лаворика – зимзелено дрво или грм *Laurus nobilis* из ф. Lauraceae, чији кожасте ароматични листови и плодови коштуннице садрже етерично уље.

лала – биљка крупног усамљеног цвета *Tulipa* из ф. Liliaceae.

лан – једногодишња биљка *Linum usitatissimum* из ф. Linaceae, из чије се стабљике добија влакно, а из семена уље.

левендол – биљка мирисних цветова
Lavandula из ф. Labiatae.

леска – листопадни густи грм Corylus avellana из ф. Corylaceae, чији су плодови лешници.

лесковина – в. *леска*.

летна раж – биљка Secale cereale из ф. Gramina, која се сеје у касно пролеће.

лешник – плод леске, биљке Corylus avellana из ф. Corylaceae.

ливан – врста смоле пријатног мириса, која се употребљава за кађење при верским обредима.

лимун – зимзелена воћка кожастих листова Citrus limonum из ф. Rutaceae, чији плодови садрже пуно киселог и ароматичног сока богатог витамином С.

липа – меко листопадно крошњасто дрво Tilia из ф. Tiliaceae, чији се мирисни медоносни цвет употребљава за чај.

лист – један од главних органа биљака, бочни израштај на гранчицама пљоснате површине.

листак – мали, ситан лист.

лиственица – биљка Larix decidua из ф. Abietaceae.

лоза – вишегодишња дрвенаста биљка Vitis vinifera из ф. Vitaceae, чије се многобројне сорте гаје ради слатког и сочног плода.

локвањ – вишегодишња водена зеласти биљка мирних стајаћих вода Nymphaea alba из ф. Nymphaeaceae.

лубеница – једногодишња биљка Citrullus vulgaris из ф. Cucurbitaceae, крупног, слатког и сочног плода.

Љ

љубичица – вишегодишња мала зеласти баштенска и шумска биљка Viola из ф. Violaceae.

љуска – кора, опна којом су обавијени плод, семе биљке или јаје.

М

мајоран – ароматична зеласти биљка Majorana hortensis из ф. Labiatae, која се употребљава као зачин и у медицини.

мајско цвеће – цвеће које расте у мају месецу.

мак – једногодишња биљка великог цвета са много прашника Papaver из ф. Papaveraceae.

малина – дивља или питома грмолика биљка Rubus idaeus из ф. Rosaceae.

мана – назив за неколико врста лековитих биљака и осушених маса Alhagi (Manna) из ф. Papilionaceae.

мана крупа – плод биљке Glyceria fluitans из ф. Gramina.

мана трава – биљка Glyceria fluitans из ф. Gramina.

маслина – дугогодишње зимзелено суптропско дрво Olea europaea из ф. Oleaceae.

мастикс – биљка Pistacia lentiscus из ф. Anacardiaceae.

махагонин – дрво Swietenia mahagoni из ф. Meliaceae, црвенкастосмеђе дрвне масе, пореклом из Јужне Америке.

маховина – разред виших биљака бесцветница Bryum и Mnium из ф. Bryaceae.

мелиса – биљка *Melissa officinalis* из ф. Labiatae.

месо – мекани и сочни делови плода, воћа.

мирт древо – в. *мирѿа*.

мирта – зимзелено средоземно дрво или грм *Myrtus communis* из ф. Myrtaceae.

морска ротква – в. *рен*.

морска трска – в. *роѿоз*.

морско грожђе – в. *рибизла*.

мухарика – једногодишња биљка *Setaria* из ф. Gramina.

мушкат древо – биљка *Myristica fragrans* из ф. Myristicaceae, чији се плод употребљава као зачин и за стварање мирисних есенција.

мушкатни цвет – цвет орашчића, биљке *Myristica fragrans* из ф. Myristicaceae.

мушмула – жбунаста воћка *Mespilus* из ф. Rosaceae, која рађа округласте јестиве плодове.

Н

наркис – в. *нарѿис*.

нарѿис – род вишегодишњих биљака са луковицом *Narcissus* из ф. Amaryllidaceae.

ноготка – биљка са наранѿастим или жутиим цветовима *Calendula officinalis* из ф. Compositae.

ноћни шебој – биљка *Hesperis matronalis* из ф. Cruciferae.

О

онајз – биљка *Pimpinella anisum* из ф. Umbelliferae.

ора – високо воћно дрво *Juglans regia* из ф. Juglandaceae коштуњавог плода.

орашчик – плод биљке *Myristica fragrans* из ф. Myristicaceae.

осина – листопадно дрво *Populus tremula* из ф. Salicaceae.

П

палица господска – в. *роѿоз*.

памук – 1. јужна биљка *Gossypium* из ф. Malvaceae, чије је семе у чаури покривено влакнима. 2. памучна влакна те биљке.

пантофла древо – в. *виѿулош*.

пањ – део дрвета који остане на корену кад се стабло претестери, сруши, преломи.

пасуљ – в. *ѿрах*.

патат – в. *кромѿир*.

пепељасти бибер – в. *кубѿб*.

першун – биљка *Petroselinum hortense* из ф. Umbelliferae.

петелька – дршка листа, цвета или плода.

петрожиља корење – в. *ѿершун*.

печурка – 1. општи назив за разне врсте гљива из ф. Agaricaceae; 2. врста јестиве гљиве *Psalliota campestris* из ф. Agaricaceae.

пизанг – зеласти биљка *Musa ensete* из ф. Musaceae, чији листови достижу и до 6 метара.

пинија – врста високог, црногоричног, игличастог дрвета *Pinus pinea* из ф. Abietaceae.

пиринч – једногодишња биљка *Oryza sativa* из ф. Gramina.

питоми грашак – в. *грашак*.

питоми кестен – в. *кестен*.

плаветни шебој – баштенска биљка плавих цветова *Matthiola incana* из ф. Cruciferae.

плесан – гљиве *Мисог* из ф. Mucoraceae, које живе већином на органским подлогама или као паразити.

плод – орган, део биљке који се развија из заметка цвета и који садржи семе.

позна ротква – биљка *Raphanus sativus* из ф. Cruciferae, чија се дужина вегетације креће од 40 до 45 дана.

померанца – зимзелена суптропска култивисана дрвенаста биљка *Citrus aurantium* из ф. Rutaceae.

помпелмус – биљка *Citrus maxima* из ф. Rutaceae.

прас – врста лука *Allium porrum* из ф. Liliaceae с продуженом лукавицом и плоснатим лишћем.

проја – биљка *Panicum miliaceum* из ф. Gramina.

проста мана – врста осушене масе слатког сока *Manna communis* која настаје стругањем стабла.

пуп – заметак на стабљици из кога ће се развити лист, цвет, изданак или младица.

пшеница – биљка *Triticum vulgare* из ф. Gramina.

Р

рабарбер-корен – вишегодишња зељаста биљка *Rheum officinale* из ф. Polygonaceae.

раж – једногодишња биљка *Secale cereale* из ф. Gramina, која се користи за људску и сточну исхрану.

рана ротква – биљка *Raphanus sativus* из ф. Cruciferae, чија се дужина вегетације креће од 25 до 30 дана; рана ротква.

ранункел – биљка *Ranunculus* из ф. Ranunculaceae.

раст – биљка *Quercus robur* из ф. Fagaceae.

растовина – в. *раси*.

ратовишче – танко стабло биљке.

резеда – зељаста украсна биљка *Reseda odorata* из ф. Resedaceae.

рен – биљка *Armoracia lappathifolia* из ф. Cruciferae.

репа – зељаста биљка *Brassica rapa* из ф. Cruciferae, са меснатим задебљалим кореном.

рибизла – жбунаста биљка *Ribes* из ф. Ribesiaceae, чији су плод црвене накселе бобице сложене у гроздове.

рогоз – врста мочварне траве са тврдим, сабљастим листовима *Typha* из ф. Typhaceae.

рогозна трска – в. *ројоз*.

рогозно билије – в. *ројоз*.

розмарин – средоземни грм *Rosmarinus officinalis* из ф. Labiatae.

ротква – двогодишња зељаста повртарска биљка задебљалог корена *Raphanus sativus* из ф. Cruciferae.

ружица – зељаста биљка сабљастих листова, великих режњастих цветова, *Iris* из ф. Iridaceae.

С

саго – род палме *Cycas* из ф. Cycadaceae.

салата – назив за више биљних врста *Lactuca* из ф. Asteraceae.

санто – мирисаво дрво *Santalum* из ф. Santalaceae, које потиче из Индије и са острва Јужног мора.

сахарна трска – в. *шећерна тирска*.

семе – заметак, клица биљке који се ствара после оплодње, из које се развије нова биљка.

слама – осушене стабљике свих врста стрних жита које остану после вршидбе.

слатка померанца – биљка *Citrus aurantium dulcis* из ф. Rutaceae.

слатки бадем – биљка *Prunus communis dulcis* из ф. Rosaceae.

слатки кестен – в. *кестен*.

слатко дрвце – биљка *Glycyrrhiza echinata* из ф. Fabaceae.

слатко корење – биљка *Glycyrrhiza glabra* из ф. Fabaceae.

слачица – биљка *Sinapis* из ф. Cruciferae, чије семенке садрже масно и етерично уље и употребљава се у лекаству.

смирна – биљка *Commiphora abyssinica* из ф. Burseraceae.

смоква – плод биљке *Ficus carica* из ф. Moraceae.

смоковница – биљка *Ficus carica* из ф. Moraceae.

смола – лепљива маса жуте до смеђе боје (или безбојна) коју луче четинари и неке друге биљке и која на ваздуху отврдне.

смоловито дрво – в. *бор*.

смрека – четинарско дрво *Picea excelsa* из ф. Abietaceae.

смрчак – јестива шумска печурка *Morchella* из ф. Helvellaceae с набораном мркозеленом главцом.

сок – течност, вода с хранљивим састојцима у порам ткива.

сочиво – једногодишња зељаста махунаста биљка *Ervum lens* из ф. Papilionaceae, чије се семенке употребљавају у људској исхрани.

спанаћ – врста поврћа, једногодишња или двогодишња зељаста биљка *Spinacia oleracea* из ф. Chenopodiaceae.

спарга – биљка *Asparagus officinalis* из ф. Convallariaceae.

срце – средина каквог плода, цвета, језгра.

стабло – надземни део дрвета од корена до грана.

стебло – в. *стабло*.

суво грожђе – сушени плод винове лозе.

сунцокрет – једногодишња биљка *Helianthus annuus* из ф. Compositae са главичастом цвасти.

Т

табак – в. *дуван*.

тамјан – мирисно дрво *Boswellia* из ф. Burseraceae, које расте на широком појасу од источне Азије до источне Африке.

тартуф – род јестивих, врло укучних гљива мешинарки *Tuber* из ф. Tubercaceae с подземним плодноним телом без дршке.

те – в. *џеј*.

теа – в. *џеј*.

теј – грмолика биљка *Thea chinensis* из ф. Theaceae, пореклом из Кине, од које се добија чај.

тија – в. *џеј*.

тиква – једногодишња баштенска биљка *Cucurbita* из ф. Cucurbitaceae.

тимијан – биљка *Thymus* из ф. Labiatae.

топљена мана – врста осушене масе слатког сока *Manna tabulata* која настаје стругањем стабла.

топола – род високог листопадног дрвета *Populus* из ф. Salicaceae, који обухвата више врста.

трава – зељаста једногодишња или вишегодишња биљка из истоименог рода монокотила (*Graminae*).

травка – мала, ситна трава; травка, травица.

трешња – листопадна дрвенаста биљка *Prunus avium* из ф. Rosaceae.

трњина – разгранат жбун *Prunus spinosa* из ф. Rosaceae, округласте крошње.

труд – врста гљиве *Polyporus igniarius* из ф. Polyporaceae, која живи као паразит на стаблу дрвећа.

тулипан – в. *лала*.

турска пшеница – в. *кукуруз*.

У

укроп – биљка *Anethum graveolens* из ф. Umbelliferae.

урме-дрво – в. *финик*.

Ф

фермабук – биљка *Caesalpinia brasiliensis* из ф. Caesalpinaceae, која може достићи висину и до 15 метара.

финик – биљка *Phoenix dactylifera* из ф. Palmae.

Х

хина-корен – биљка *Smilax china* из ф. Smilacaceae.

хинеска кора – в. *ірозна кора*.

хинеска померанца – биљка *Citrus sinensis* из ф. Rutaceae.

хмель – вишегодишња биљка *Humulus lupulus* из ф. Cannabinaceae, која се узгаја ради женских цвасти (шишки) богатих лупулином.

Ц

цвет – орган расплођавања у биљкама који се често одликује живим бојама и пријатним мирисом.

цветак – мали, ситан цвет.

цветни кел – биљка *Brassica oleracea acerphala* из ф. Cruciferae.

целер – двогодишња повртарска биљка
Arium graveolens из ф. Umbelliferae.

цикорија – двогодишња зељаста биљка
Cichorium intybus из ф. Compositae, која
се узгаја ради корена.

цимет – дрво из југоисточне Азије
Cinnamomum ceylanicum из ф.
Lauraceae.

цинкраут – в. *шик*.

цинхон-кора – в. *ірозна кора*.

цирена – (?)

цитрон – в. *лимон*.

цитрон-дрво – в. *лимон*.

црвена јагода – биљка *Fragaria vesca* из
ф. Rosaceae.

црвена померанца – варијација биљке
Citrus sinensis из ф. Rutaceae са црвеним
месом.

црвена репа – двогодишња повртарска
биљка *Beta vulgaris rapacea rubra* из ф.
Chenopodiaceae.

црвени кел – биљка *Brassica oleracea*
capitata rubra из ф. Cruciferae.

црвени лук – биљка *Allium сера* из ф.
Liliaceae.

црна јагода – биљка *Rubus caesius* из ф.
Rosaceae.

црни бибер – биљка *Piper nigrum* из ф.
Piperaceae.

црни дуд – листопадно дрво *Morus*
nigra из ф. Moraceae.

црница – назив за црни плод шљиве.

Ч

чокот – струк винове лозе, саднице; грм
винове лозе на једном корену.

чубар – једногодишња зељаста биљка
малих мирисних љубичастих или белих
цветова *Satureja hortensis* из ф. Labiatae.

Ш

шафран – биљка *Stocus sativus* из ф.
Iridaceae, од чијих се цветова добија
зачин и боја.

шећер – производ од прерађене
шећерне репе или шећерне трске који се
користи у исхрани за заслађивање.

шећерна трска – висока вишегодишња
биљка *Saccharum officinarum* из ф.
Gramina.

шећерослатки грундбир – биљка
Promoea batatas из ф. Convolvulaceae.

шибљика – танка стабљика.

шик – биљка *Equisetum* из ф.
Equisetaceae.

шимшир – зимзелени украсни шиб или
дрво с кожастим листовима *Vixus*
sempervirens из ф. Vuxaceae.

шипак – в. *іранай древо*.

шишарица – округласта израслина на
лишћу, пуполку, цвету и другим
биљним органима храста, руже и
других биљака која настаје уבודом
мушица шишкарлица; шишарица.

шишарка – округласт или купаст плод
четинара, који настаје одрвењавањем
спирално поређаних љусака којима су
заштитене семенке.

шљива – воћка *Prunus domestica* из ф. *Rosaceae* с меснатим плавичастим јајоликим коштуничавим плодом.

шпански бибер – биљка *Piper longum* из ф. *Piperaceae*.

4. Анализа

У анализираној грађи регистровано је 350 термилошких јединица, од тога најбројнији термини јесу једночлани (245), а у нешто мањем броју присутни су и двочлани (105). Једини неидентификовани термин јесте *цирена* и због тога неће бити анализиран.

4.1. Порекло термилошког система

У предстандардној епоси развоја српског књижевног језика (од 18. века), Срби су се сусрели с новом и веома развијеном западноевропском цивилизацијом, отелотвореном (у српском културном контексту) пре свега у Хабзбуршкој монархији. Недостатак одговарајућих речи у свом језику Срби су надокнађивали тако што су преузимали одговарајуће лексеме из језикā носилаца те цивилизације, пре свега из немачког. Међутим, и сām немачки језик је у 18. веку био отворен за стране лексичке утицаје, па се догодило и то да су Срби заједно с немачким речима примили и мноштво израза које су Немци пре тога преузели из других језика (в. Ивић 1998: 150–151).

У посведоченој грађи 92 једночлана термина припадају формама страног порекла. У питању су следеће позајмљенице:

- а) англицизми (1): *махаїонин*;
- б) арабизми (7): *андивија*, *дуван*, *гуд*, *кафа*, *кубеб*, *рибизла*, *шафран*;
- в) германизми (7): *їрундбир*, *їрундбирн*, *келераба*, *крес*, *кромїир*, *крумїир*, *цинкрауїї*;
- г) грецизми (30): *алој*, *асїер*, *бибер*, *їума*, *каїер*, *каранфил*, *каранфиљак*, *каранфиљк*, *каранфић*, *кардамом/кардомом*, *ким*, *коријандер*, *ливан*, *масїикс*, *мелиса*, *мирїїа*, *мушмула*, *наркис*, *нарцис*, *їершун*, *їрас*, *смирна*, *сїанаћ*, *сїарїа*, *їшамјан*, *финик*, *целер*, *цикорија*, *цимеї*, *чубар*;
- д) италијанизми (4): *арїїчок*, *арїїчиок*, *салаїїа*, *їарїїуф*;
- ђ) латинизми (14): *гїуња*, *жалфија*, *каїсула*, *кедр*, *левендол*, *мајоран*, *їинија*, *їомеранџа*, *ранункел*, *резеда*, *розмарин*, *санїїо*, *їїмїјан*, *циїїрон*;

- е) лузитанизми (1): *фермабук*;
 ж) оријентализми (11): *бадем, босџан, бресква, зумбул, лала, лимун, њамук, њиринч, њулиџан, шећер, шимишир*;
 з) турцизми (5): *кајсија, кокуруз, кукуруз, онајз, чокоџ*;
 и) хебраизми (1): *мана*;
 ј) хиспанизми (3): *ванил, њаџаџ, њабак*;
 к) хунгаризми (2): *вења, ђумбир*;
 л) језик јужноамеричких домородаца (1): *ананас*;
 љ) малајски језик (1): *саџо*;
 м) кинески језик (4): *џе, џеа, џеј, џија*;
 н) термини којима није утврђена етимологија (4): *џваг, џизанџ, џомџелмус, џик*.

Анализа је спроведена с обзиром на два параметра:

- 1) порекло терминолошког система; и
- 2) однос регистрованих јединица према савременој терминологији.

Познато је да од друге половине 18. века долази и до појаве књижевнојезичког плурализма код Срба,¹ те се говори и о коегзистенцији и конкуренцији књижевних језика (рускословенског, руског књижевног, славеносрпског, доситејевског). Будући да су рускословенски и руски књижевни језик имали веома важну улогу у образовању, религији и интелектуализацији српског друштва, славенизми се у њима срећу као неизбежан лексички сегмент. Под славенизмима се подразумева и наслеђена српскословенска и заједничка црквенословенска лексика, али и речи рускословенске и руске провенијенције, који представљају један од основних параметара за идентификацију књижевнојезичког типа – доситејевског/славеносрпског и/или народног вуковског у предстандардној епоси развоја српског књижевног језика (Бјелаковић 2017: 48). Међу регистрованим фитонимима у анализираном делу налази се свега 10 једночланих славенизама: *бук, вјеџва, вџулош, зелије, илма, ир, ноџоџка, раџовишче, сџебло, укрой*.

¹ Више о језичком плурализму у предстандардној епоси развоја српског књижевног језика в. у Ивић (1998: 105–154).

Сви остали једночлани термини припадају речима домаћег порекла (137): *баїрена, божур, буква, буквица, влашац, воће, воћка, іранчица, геїелина, дрво, ішеница, раж, роїкџа, ружица, слачица, смоква, сунцокреїї, іпрешња, хмељ, цџеїї, шљива* и др.

4.1.2. Групи двочланих термина припадају у великој мери спојеве домаћег порекла (47), на пример: *балсамско дрво, бела реїа, бели јасен, бели лук, бодљиво ірожђе, букови жир, велика роїкџа, іорки кесїен, ірафице ірах, ірозна кора, дуїачка реїа, жуїїа реїа, земна јабука, земна крушка, злаїїникова іправица, иванов цџеїї, иїалијанска ішеница, иїалијански ора, кайерна куїїна, леїїна раж, мајско цџеће, морска роїкџа, морска іїрска, морско ірожђе, мушкаїїни цџеїї, иїалица іосїодска, иїеїрожїїа корење, роїозна іїрска, сахарна іїрска, слаїїки кесїен, слаїїко дрџце, слаїїко корење, суво ірожђе, іїурска ішеница, црвена јаїода, црвена реїа, црвени лук.*

У групу термина домаћег порекла сврстане су и тзв. одомаћенице: *балсамско дрво, ірафице ірах, језуїїски ірах, кайерна куїїна, мушкаїїни цџеїї, сахарна іїрска, шећерна іїрска.*

У грађи су уочени и терминолошки спојеве чије компоненте нису истог порекла (52):

- а) арабизам – славенизам (1): *кафе древо;*
- б) грецизам – домаћа реч (1): *рабарбер-корен;*
- в) грецизам – славенизам (4): *ебен-дрџево, мирїї древо, иїанїїофла древо, цїїїрон-дрџево;*
- г) домаћа реч – арабизам (2): *бели дуд, црни дуд;*
- д) домаћа реч – германизам (4): *бели кељ, водени крес, цџеїїни кељ, црвени кељ, шећерослаїїки ірундбир;*
- ђ) домаћа реч – грецизам (6): *бели бибер, бели крин, зрнасїїи јакинїї, иїеїљасїїи бибер, црни бибер, иїански бибер;*
- е) домаћа реч – италијанизам (1): *їлавична салаїїа;*
- ж) домаћа реч – латинизам (4): *іорка іїомеранџа, слаїїка іїомеранџа, црвена іїомеранџа, хинеска іїомеранџа;*
- з) домаћа реч – оријентализам (6): *бели шебој, іорки бадем, жуїїи шебој, ноћни шебој, иїлавейїни шебој, слаїїки бадем;*

- и) домаћа реч – славенизам (6): *бадемско древо, јабучно древо, јелово древо, кийаријско древо, ројозно билије, смоловиџо древо;*
- ј) домаћа реч – хебраизам (3): *избрана мана, ѿросџа мана, ѿојљена мана;*
- к) латинизам – славенизам (2): *ѿранай древо, мушкай древо;*
- л) лузитанизам – домаћа реч (1): *кокос-орак;*
- љ) лузитанизам – славенизам (1): *кокос-древџо;*
- м) оријентализам – славенизам (1): *урме-древџо;*
- н) славенизам – арабизам (1): *дивџ сафран;*
- њ) славенизам – домаћа реч (4): *вњешња кожица, дивџ ѿрах, дивџ ѿрашак, дивџ кесџен;*
- о) славенизам – италијанизам (1): *дивџја салаџа;*
- п) хебраизам – домаћа реч (2): *мана круџа, мана ѿрава;*
- р) хиспанизам – славенизам (1): *ванил-билије;*
- с) језици средњеамеричких и јужноамеричких домородаца – славенизам: *камџех-древџо.*

Забележени су и термини којима није утврђена етимологија једног од сегмената назива (3): *корнели древџо, хина-корен, цинхон-кора.*

4.2. Однос регистрованог система према савременој терминологији

Како би се упоредио регистровани систем са савременом терминологијом, као контролни корпус користио се искључиво *Боџанички речник* (1959) Д. Симоновића. У речницима Матице српске (РМС и РМСа) забележена је, поред савремене, и архаична грађа, те због тога ови речници нису најбољи показатељи савременог стања из области ботанике. Међутим, коришћени су приликом потврде општих назива, делова, плодова и течности биљака.

Забележена грађа подељена је у шест група и уочено је следеће:

- 1) 139 термина је сачувало фонолошку структуру и значење и употребљава се и данас (*ананас, гуд, зова, љубичица*);
- 2) 24 термина је задржало фонолошку структуру и значење, али им је у савременој терминологији придодат и други општеприхваћени

- синонимски назив (*бундева* → *бундева*, *ѿиква*; *зоб* → *зоб*, *овас*; *шиѿак* → *шиѿак*, *нар*);
- 3) код 44 термина уочене су фонолошке, творбене или морфолошке разлике у односу на стандард (*баїрена* → *баїрем*; *бук* → *буква*; *ванил* → *ванила*);
- 4) 137 термина је замењено другим лексемама (*илма* → *бресѿ*; *ѿеј* → *чај*);
- 5) синонимија је развијена (посведочено је 65 синонима) (*кокуруз* = *кукуруз*).

5. Закључак

Основни циљеви овог рада били су ексерпција, лексикографска обрада и анализа фитонима у делу *Јесѿесѿвословије* Јоакима Вуѿића из 1809. године. Издвојено је 350 терминолошких јединица, од којих само једна није анализирана (*цирена*) због немогућности идентификације поменуте одреднице.

Термини су анализирани према критеријуму порекла и установљено је да једночланих термина има 243 (69,63%), а двочланих 106 (30,37%). У сегменту о једночланим терминима најбројније су речи домаћег порекла (56,38%). Лексика страног порекла заступљена је у нешто мањем проценту (37,86%) и подељена је у више скупина: грецизми (32,61%), латинизми (15,22%), оријентализми (11,96%), германизми (7,61%), арабизми (7,61%), италијанизми (4,35%), турцизми (5,43%), речи кинеског порекла (4,35%), хиспанизми (3,26%), хунгаризми (2,17%), англицизми (1,086%), лузитанизми (1,086%), хебраизми (1,086%), речи малајског порекла (1,086%) и речи из језика јужноамеричких домородаца (1,086%). На крају треба издвојити славенизме (4,12%) и термине којима није утврђена етимологија (1,64%).

Сегмент о двочланим терминима пружа нам нешто другачију слику када је у питању етимологија терминолошких јединица. Двочлане одреднице наклоњеније су речима различитог порекла (52,83%), мада не заостају ни домаће речи (44,34%). Треба напоменути да нису идентификована само три двочлана термина (2,83%).

Када је у питању однос регистрованог система према савременој терминологији, термини који су сачували фонолошку структуру и значење (39,83%) налазе се за нијансу испред термина који су замењени другим лексемама (39,26%). У знатно мањем броју запажени су термини код којих су уочене фонолошке и/или творбене разлике, као и промена рода и броја именица (12,61%) и термини који су задржали фонолошку структуру и значење, али им је у савременој терминологији придодат и други општеприхваћени синонимски назив (6,88%). Што се тиче термина који немају савремене еквиваленте, тај број је занемарљив (1,43%).

Да су једночлани термини пожељнији од двочланих, потврдио је и овај рад, јер сваки термилошки систем тежи ка једноставности, моносемичности, краткоћи и прецизности, што су показали и резултати овог истраживања – једночлане термилошке јединице (69,63%) знатно су бројније од двочланих (30,37%).

ИЗВОР

Вѣнѣцъ, Јоакїмъ (1809). Ђестествословїе в ползѣ наипаче юности списанно [...] преведенно Іоакїмѡмъ Вѣнѣцѡмъ [...]. Вѣ Бѣдинѣ градѣ, 1809.

<<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=4649&m=2#page/6/mode/2up>> 19. 6. 2023.

ЛИТЕРАТУРА

Бјелаковић, Исидора (2017). *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка теорија и каријографија)*. Нови Сад: Два пера.

Вујаклија, Милан (1980). *Лексикон сѣраних речи и израза*. Београд: Просвета.

Ивић, Павле (1980). Развој терминологије у језику средњовековних Срба. *Глас САНУ*. СССХХV. Одељења језика и књижевности. Књ. 11. Београд, 63–70.

Ивић, Павле (1998). *Преїлед историје срїскої језика*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

РМС: *Речник срїскохрватїскої књижевної језика*, I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1969.

РМСа: *Речник срїскої језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.

- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XX. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- [Симоновић, Драгутин] (1959). *Ботанички речник*. Београд: Издавачка установа Српске академије наука.
- [Сорокин, Ю. С., Е. Э. Биржакова и Л. Л. Кутина] (1984–2011). *Словарь русского языка XVIII века*. (I–XIX). Академиа наук СССР. Институт русског језика. Ленинград: Наука. <<http://feb-web.ru/feb/sl18/slov-abc/>> 19. 6. 2023.
- [Станковић, Богољуб] (1998). *Руско-српски речник*. Нови Сад: Матица српска.
- Шипка, Милан и Иван Клајн (2008). *Велики речник сѝраних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.

*

- Skok, Petar (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1–4. Zagreb.

Nemanja Luka

PHYTONYMS IN *JESTESTVOSLOVIJE* BY JOAKIM VUJIĆ (1809)

Summary

The subject of this paper is the lexicographic study and analysis of phytonyms in the work of Joakim Vujić's *Jestestvosloviје* from 1809. Excerpted material is in the form of a dictionary, which is alphabetized according to the standard of the modern Serbian language, with notes on lexicographic processing. The recorded lexical units (phytonyms) were analyzed according to their origin and the material was compared with the modern terminological system of phytonymy, in order to determine the reasons for preserving and/or losing certain terms.

KEY WORDS: phytonyms, botany, terminology, dictionary, 19th century.

Мр Немања Лука
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Република Србија
nekac92@gmail.com

